

УДК 159.9.072.432-372.881.111.1

СТУЛКА О. Б.

Маріупольський державний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ МНЕМІЧНИХ ТА ІНШОМОВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДОШКІЛЬНОЇ ЛАНКИ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ РОЗВИВАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ

У статті розглянуто особливості розвитку мнемічних здібностей студентів-майбутніх викладачів іноземної мови дошкільної ланки освіти в умовах упровадження розвивальної програми.

Ключові слова: мнемічні здібності, іношомовні здібності, розвивальна програма, дошкільна ланка освіти.

Упровадження нової стратегії розвитку освіти передбачає глибоке реформування навчально-виховного процесу в усіх його аспектах, орієнтацію його на всебічний розвиток потенційних можливостей учнів, зміни у методиках та змісті навчання, особистісно-орієнтований виховний процес. Безумовно, постає проблема нового змісту та нових методів навчання у вищій школі. Тому, на нашу думку, одне з головних завдань підготовки студента – це розвиток індивідуального стилю діяльності майбутнього викладача дошкільної ланки освіти. Традиційні методики і технології навчання вищої школи повною мірою не забезпечують формування у студентів необхідної професійної мобільності. Тому постає необхідність у пошуку технологій навчання, які б впливали на формування здатності до професійного зростання студентів. Саме ці міркування і зумовлюють актуальність обраної теми.

Психолого-педагогічні проблеми вивчення іноземної мови є одночасно і традиційними й актуальними. Різноманітні аспекти психологічних особливостей навчальної діяльності взагалі (В. В. Давидов, О. К. Дусавицький, С. Д. Максименко, В. В. Репкін та ін.), навчальної діяльності, що реалізується іноземною мовою (Б. В. Беляєв, І. О. Зимняя та ін.) розглядалися багатьма дослідниками. Серед великої кількості таких робіт окремо можна відмітити роботи, присвячені пошуку ефективних шляхів розвитку іношомовних здібностей (В. В. Андрієвська, Н. В. Імедадзе, М. Г. Каспарова та ін.), підвищення ефективності процесу засвоєння іношомовного матеріалу (В. А. Артёмов, Л. П. Добраєв, З. І. Кличнікова та ін.). Психологічні основи засвоєння знань пов'язані як з управлінням навчальною діяльністю (Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, І. І. Дорожко, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, О. П. Сергєєнкова, О. Г. Солодухова, Т. Б. Хомуленко та ін.), так і з психологією навчання інозем-

ним мовам (І. Л. Бім, В. А. Бухбіндер, М. Н. В'ятючнев, І. О. Зимняя, О. М. Леонтьєв, М. В. Ляховицький, Р. Ю. Мартинова, Р. К. Міньяр-Білоручев, Ю. І. Пассов, С. К. Фоломкина).

Метою статті є розгляд структури та аналізу ефективності впровадженої експериментальної програми розвитку мнемічних та іношомовних здібностей студентів мовних спеціальностей дошкільної ланки освіти.

Дослідження пам'яті у галузі психології особистості та диференційної психофізіології дозволяють розглядати мнемічні процеси як один з найважливіших компонентів структури особистості, зокрема її здібностей. Пам'ять виступає як основа багатьох спеціальних здібностей людини. Виділяють два рівні розвитку здібностей: репродуктивний та продуктивний (творчий). Репродуктивний рівень здібностей характеризується як здатність успішно засвоювати знання та вміння у певній сфері діяльності. Продуктивний рівень здібностей характеризується як здатність успішно застосовувати знання та вміння у розв'язанні нових проблемних ситуацій, пов'язаних з певним видом діяльності. Індивідуальні особливості пам'яті виступають як важливі умови продуктивності людини в обраних нею видах професійної діяльності.

Важливим проявом індивідуальної пам'яті особистості є професійна пам'ять. У професійній діяльності людини комплексно поєднуються такі важливі чинники, що стимулюють пам'ять, як свідомо цілеспрямованість на отримання конкретного значущого результату, його особистісна та загальна оцінка, інтереси та потреби. В умовах професійної діяльності ще більше ніж в інших видах діяльності, діє фактор спілкування.

Явище професійної пам'яті складається саме у тому, що спеціаліст у певній галузі діяльності виявляє переваги швидкості та точності переробки інформації, що надходить за допомогою ко-

роткочасної пам'яті. Оскільки здатність до запам'ятовування зумовлює розумові здібності, тому треба намагатися організувати матеріал таким чином, щоб якнайбільш ефективно використувати мнемічні здібності. Професійна пам'ять людини завжди розвивається у зв'язку з наявністю зацікавленості до певних видів діяльності, цілеспрямованості та емоційних хвилювань, що супроводжуються отриманням значущих для особистості результатів.

Раціональне керування мнемічними процесами є одним з найважливіших показників, що детермінують ефективність навчального процесу, тому що пам'ять – це основа навчання. С. Л. Рубінштейн підкреслював, що у педагогічному плані постає найважливіше завдання – організувати навчальну діяльність таким чином, щоб істотний матеріал запам'ятовувався учнями тоді, коли вони зайняті, власне кажучи ним, а не його запам'ятовуванням.

У числених дослідженнях довготривалої пам'яті розглянуті різноманітні аспекти її продуктивності у зв'язку з мотиваційними особливостями (О. А. Смірнов, П. І. Зінченко, К. Ховланд, П. Фресс та ін.). Ефективне запам'ятовування та збереження навчального матеріалу, у першу чергу, пов'язано з наявністю у студентів змістовної та стійкої зацікавленості до відповідного предмету, а об'єм та міцність засвоєних знань пов'язані з настановою на мету їх подальшого використання у діяльності. Настава на засвоєння матеріалу у зв'язку з його значущістю для майбутньої професійної діяльності забезпечує його більш міцний та поміркований зв'язок з тим досвідом, що вже має суб'єкт, та більш активне засвоєння і тривале збереження цього матеріалу у зв'язку зі змістом та значущістю майбутніх життєвих завдань.

З метою розвитку образних та словесно-логічних компонентів мнемічних здібностей у майбутніх викладачів іноземної мови дошкільної ланки освіти нами розроблено систему засобів, реалізовану протягом 6 місяців у групах студентів третього курсу спеціальності «Дошкільна освіта (спеціалізація: Іноземна мова)» Маріупольського державного університету.

Розвивальною програмою охоплено 20 студентів спеціальності «Дошкільна освіта», які увійшли до експериментальної групи. До контрольної групи також увійшли 20 студентів спеціальності «Дошкільна освіта», які не брали участі у розвивальній програмі.

Одним з припущень дослідження було те, що розроблена система засобів розвитку мнемічних

здібностей дасть більш значущі результати саме у студентів спеціальності «Дошкільна освіта», тому що вони мають більш розвинену образну пам'ять, що було визначено щодо рідної мови. Зупинимось коротко на характеристиці кожного з етапів розвивальної програми.

Розвивальна програма складалася з трьох етапів, у ході яких реалізовано системи розвивальних та пізнавальних завдань. Перш за все, треба зазначити, що у комплексі вправ реалізуються такі сучасні вимоги до вправ, як: комунікативність, умотивованість мовленнєвих дій студентів, створення навчально-комунікативних ситуацій трьох рівнів керованості мовленнєвими діями студентів, новизна, професійна спрямованість, забезпечення студентів у процесі виконання вправ необхідними вербальними та невербальними опорами.

При вирішенні питання про комплекс вправ ми звернулися до сучасних дидактичних, загальнометодичних та спеціальних методичних принципів навчання іншомовній мовленнєвій діяльності. Серед дидактичних принципів ми спираємося на принципи: доступності і посиленості, наочності, свідомості, активності, проблемності, систематичності та послідовності. Щодо загальнометодичних принципів, то у руслі комунікативного методу навчання ми обираємо принципи: комунікативності, навчання мовлення як формі соціальної поведінки, мовленнєво-розумової діяльності. До спеціальних методичних принципів ми відносимо врахування лінгвістичних особливостей і методичної типології відібраних фонетичних та лексичних одиниць.

Фонетичний етап. Метою цього етапу був розвиток мнемічних здібностей в умовах формування фонетичних знань, умінь та навичок. Основними завданнями етапу були: 1) удосконалення фонематичного слуху за допомогою образних, емоційних та вербальних прийомів;

2) розвиток здатності до застосування образних, вербальних та емоційних прийомів при засвоєнні голосних та приголосних звуків англійської мови.

Фонетичний устрій англійської мови дуже своєрідний, і його вивчення являє собою значні труднощі як у звуковому, так і в інтонаційному відношенні. Розвиток зв'язного мовлення та щільно пов'язане з ним засвоєння граматичного устрою неможливе без оволодіння звуковою системою мови. Остання являє собою ту основу, на якій будується засвоєння мови та становлення мовлення. Оволодіння звуковою стороною включає два процеси: формування сприймання

звуків мови, тобто фонематичний слух, та формування вимови звуків мовлення. Оволодіти нормами вимови іноземної мови означає навчитися правильно вимовляти звуки цієї мови як ізольовано, так й у потоці мовлення, правильно інтонаційно оформлювати речення.

Особливості викладання фонетики англійської мови розглядаються нами в умовах не аспектного викладання, тобто коли практична фонетика не є окремою дисципліною, а включена до складу інших аспектів мови. Одним з параметрів професійно-орієнтованого заняття визнано розвиток професійно значущих знань, навичок, умінь та здібностей особистості. Ми вважаємо, що однією з найважливіших умов досягнення поставленої мети є правильний вибір ролей, що відводяться студентів та викладачу під час заняття. Роль викладача має полягати у поданні як зразка правильної іншомовної вимови, так і методів та прийомів роботи з фонетичним матеріалом, а також у стимулюванні прагнення студентів до самостійної відповідальної праці, самоконтролю та самокорекції іншомовної вимови. Роль студентів має варіюватися від спостерігача за діями викладача чи ролі викладача, який пояснює новий теоретичний матеріал або організує роботу з опрацювання фонетичного явища до ролі викладача, який здійснює контроль за вимовою.

Лексичний етап. Метою цього етапу був розвиток мнемічних здібностей в умовах формування лексичних знань, умінь та навичок. Основними завданнями етапу були: 1) розвиток здатності до застосування образних, вербальних та емоційних прийомів при засвоєнні нового лексичного матеріалу; 2) актуалізація мнемічних здібностей із залученням образних, вербальних та емоційних прийомів під час формування текстових умінь.

Одним з найважливіших аспектів іноземної мови є його лексика, тобто сукупність слів і словосполучень, їх змісту, звукової і графічної форми. Тому без цілеспрямованого вивчення лексичного матеріалу, наполегливого і систематичного накопичення учнями лексичних знань, навичок і вмінь успішне оволодіння іноземною мовою неможливе. Лише достатньо великий обсяг засвоєних слів і словосполучень дає учневі можливість брати активну участь у навчальному іноземному спілкуванні, практичному оволодінні мовою. Ефективність цього напряму педагогічної роботи значною мірою залежить від знання й урахування вчителем тих психологічних явищ, які покладено в основу його реалізації.

На ознайомчому етапі забезпечується первинне вивчення всіх аспектів іноземного слова, що вводиться: його звучання, графічної форми, вимови, написання, смислу і значень (тобто його змістового аспекту). Важливою частиною ознайомчого етапу є семантизація слова, що вивчається, тобто повідомлення його смислу. Її ефективність залежить від обраного способу з'ясування смислу і значень. До основних з них належать: короткий виклад (визначення) смислу, переклад на рідну мову, опора на наочність, здогадування за контекстом. Кожному способу властиві свої переваги і недоліки. Для введення нового слова викладачу треба обрати той спосіб семантизації, який забезпечить якнайточніше розуміння смислу і значень слова за мінімальних затрат навчального часу. Це дасть можливість правильно використовувати його у мовленнєвій діяльності.

Психологи і методисти вихід з цієї ситуації бачать у вживанні методу опису (характеристики) значення виучуваних слів, за допомогою якого у тлумачних словниках і вокабулярах підручників викладається смисл відповідних слів. Узагальнені знання про певний клас предметів чи явищ дають можливість адекватно сприймати чи використовувати те чи інше слово у реальному контексті. На практиці цей метод широко ще не застосовується. Причини, вочевидь, пов'язані зі складністю роботи викладача при складанні описів смислу тих численних слів, які вивчаються у школі, з необхідністю вести записи в зошитах (вокабулярах), з їх недовготривалістю, можливістю втрати тощо. Є й інша причина: відсутність доцільності в описуванні смислу великої кількості небагатозначних слів.

З інших підходів до семантизації іноземних слів найбільш поширеними є методи наочності і здогадування за контекстом. Метод предметної зображувальної наочності дає чітке уявлення про значення відповідного слова, розширяє можливості для мовленнєвої діяльності (у разі використання ситуативних малюнків чи фотографій).

Картинно-предметна наочність сприяє кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу. Проте вона зводить зміст слова до одного його значення. Це зменшує його семантику, виключає формування адекватного смислу. Більш того, володіючи рідною мовою, учні мимовільно заміняють вживаний предмет чи малюнок відповідним словом, тобто зводять показ до перекладу. Зрештою, у багатьох випадках демонстрація є неможливою або складною. Тому вона є доціль-

ною у сукупності з іншими методами і здебільшого застосовується у початкових класах.

До методу здогадки за контекстом вдаються постійно під час сприйняття усних і письмових іншомовних текстів. Він сприяє збагаченню потенційного словника, збільшує можливості іншомовної мовленнєвої діяльності. При цьому активна розумова робота, пов'язана зі з'ясуванням змісту відповідного контексту можливих варіантів значень нововведеного слова і вибором оптимального з них, сприяє мимовільному запам'ятовуванню слів.

Водночас метод важкий для реалізації, оскільки для засвоєння основних значень відповідного слова потрібно багато разів вживати його у різних контекстах. Він ускладнює закріплення слів, тому що необхідність використання його у різних контекстах виключає можливість систематичного вживання. Отже, цей метод застосовується як допоміжний у сукупності з перекладом слів й описом їх смислу.

Головною умовою володіння словом як комунікативною одиницею є, безумовно, оволодіння його відображаючою функцією, тобто значенням. Найбільша складність в оволодінні лексичним значенням полягає у невідповідності значень слів рідної та іноземної мов. Справа у тому, що який би прийом семантизації не використовували, він повинен приводити до щільного зв'язку звукової форми слова з його денотатом, з конкретною діяльністю, з елементами досвіду учнів.

У значеннях слів побутової лексики переважаючими компонентами є ситуаційно-логічні та образні зв'язки. Відтворення їх у свідомості студентів неможливе без використання засобів зовнішньої зорової або внутрішньої наочності. Проте роль зовнішньої наочності в оволодінні лексикою явно недооцінюється у нашій методиці, а її функції, що не мають точних еквівалентів у рідній мові, досліджені недостатньо.

Наступна частина розвивальної програми спрямована на формування власне текстових умінь. За умов відсутності іншомовного оточення читання є одним із найважливіших напрямків оволодіння іноземною мовою. Воно дає змогу отримувати необхідну інформацію, сприяє розумінню важливості вивчення відповідної мови, загострює інтерес роботи над нею. Читання сприяє засвоєнню всіх інших аспектів іноземної мови (фонетичного, лексичного, граматичного) і видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, письма). Тому дуже важливо швидше оволодіти ним, навчитися читати по можливості без

перекладу. Проте шлях досягнення цієї мети часто обирається не оптимальний і, зважаючи на це, а також на наявність гострого дефіциту навчального часу, триває багато років.

Для підвищення результативності навчання іноземному читанню викладач повинен розуміти і враховувати у своїй діяльності психологічну сутність й особливості нових видів читання. Це дасть змогу обирати найефективніші методичні підходи до навчання, звертаючи особливу увагу на всебічне підвищення мотивації і навчальної активності студентів. Водночас комунікативне завдання полягає у досягненні розуміння матеріалу, який читається, тобто розуміння зв'язків і відношень між об'єктами і явищами, відкладеними у змісті тексту.

У психолого-педагогічній літературі читання вважається складним видом мовленнєвої діяльності, що забезпечує «процес сприйняття й активного опрацювання інформації, графічно закодованої за системою тієї чи іншої мови», комунікації з автором відповідного тексту. Правильність і швидкість читання залежать передусім від сформованості у свідомості і пам'яті міцних звукознакових зв'язків. Тому під час навчання техніці читання варто звертати особливу увагу на формування готовності до оперативного вибору під час читання адекватних іншомовних звуків та їх сполучень. Цьому сприяє засвоєння численних фонетичних правил читання. У них визначаються звучання букв та їх сполучень у різних умовах їх застосування. За усієї доцільності знання і використання правил читання варто зазначити здатність до їх забування.

Для подолання труднощів, пов'язаних із «зіткненням» учнів під час вивчення чергової букви алфавіту з іншими, ще незнайомими буквами і транскрипційними знаками, варто сміливіше спиратися на схильність молодших школярів до механічного запам'ятовування на основі наслідування вчителя. При цьому важливо пояснити дітям, що всі ці додаткові букви і знаки будуть вивчені у подальшому; у цьому ж разі варто запам'ятати лише їх звучання.

Ми вважаємо, що запам'ятовування буде більш ефективним, якщо ми будемо концентрувати увагу на змісті слова та його фонації, а не на тому, щоб завчити його.

Монологічний етап. Метою цього етапу був розвиток продуктивних функцій пам'яті в умовах формування монологічного мовлення. На нашу думку, розвинути пам'ять допомагає зацікавленість учнів, їх позитивне ставлення до матеріалу, що вивчається. А оскільки метою на-

вчання іноземній мові є вільне володіння нею, тому ми вважаємо, що підсумковою дією має бути саме вільне самостійне висловлювання, яке є активним розумовим процесом продукції змісту за певною темою, спираючись на наочність.

У якості такої форми роботи на підставі аналізу численних автентичних методичних посібників з навчання іноземної (англійської) мови нами обрано метод проектів, тому що саме цей метод виступає як один з головних у процесі навчання дитини іноземної мови серед закордонних методистів та поширюється у теперішній час також і серед вітчизняних методистів, що пояснюється наявністю у нього достатньо широких педагогічних можливостей.

Використання проектної діяльності є актуальним, тому що допомагає розширити комунікативні вміння та сприяє інтегруванню чотирьох умінь (аудіювання, читання, мовлення та письмо). Її актуальність полягає у тому, що, сягаючи головної мети навчання іноземної мови, – розвитку комунікативної компетенції, учні повинні сформулювати вміння та навички у тому чи іншому виді мовленнєвої діяльності. А проектна методика саме сприяє не автоматичному запам'ятовуванню та відтворенню знань, а активній творчій усній практиці, щоб досягти головної мети. Крім того, метод проектів є важливим на етапі творчого застосування мовного матеріалу, тому що надає можливість мислити і розв'язувати деякі проблеми.

Сутність підходу полягає у спільному здійсненні учнями навчального проекту, тобто послідовності запланованих дій, з метою успішного вивчення іноземної мови і культури відповідного народу, формування в учнів готовності до діяльності в умовах сучасного суспільства. Результат реалізації проекту має бути конкретним (розв'язання проблеми, створення певного продукту) і готовим до впровадження.

Традиційно поряд з монологічним етапом формування здібностей до іноземної мови пропонується і діалогічний етап. Проте у нашій розвивальній програмі завдання діалогічного етапу вирішувалися протягом лексичного етапу. По завершенню реалізації розвивальної програми перед нами постала задача перевірки ефективності її впливу на розвиток іншомовних здібностей. Ця задача вирішувалася у процесі проведення контрольного етапу нашого дисертаційного дослідження.

Підсумовуючи впровадження розвивальної програми, нами здійснено порівняльний аналіз результатів, який проводився як контрольне дослідження. Метою контрольних досліджень

було вивчення позитивних зрушень у розвитку мнемічних здібностей студентів третього курсу, яким сприяла розвивальна програма. Експериментальну та контрольну групи склали студенти 3 курсу спеціальності «Дошкільна освіта (спеціалізація – іноземна мова)» з використанням парного Т-критерію Т. Вілкоксона.

За результатами контрольних досліджень та спостереженнями після проведення розвивальної програми ми зробили висновки про позитивний вплив на:

- зростання рівня позитивної мотивації до вивчення іноземної мови;
- збільшення ефективності показників безпосереднього та опосередкованого відтворення текстів іноземною та рідною мовами;
- підвищення рівня розвитку образної, вербальної та емоційної пам'яті;
- підвищення рівня розвитку іншомовних здібностей;
- значне покращення мимовільного відтворення текстів іноземною мовою за показниками логічності та повноти;
- зміст довготривалої пам'яті збагатився;
- використанням образних прийомів при вираженні змісту в іншомовній комунікації,
- розширенням понятійного апарату,
- способами образного декодування змісту іншомовного тексту,
- алгоритмом розпізнавання звуків іноземної мови,
- удосконаленим операційним механізмом встановлення зв'язків між звуковим та знаковим складом іноземної (англійської) мови.

Використана нами у розвивальній програмі система засобів розвитку мнемічних здібностей дозволила значно підвищити ефективність пізнавальної діяльності студентів. Запропонована розвивальна програма сприяла розвитку не тільки образної та вербальної пам'яті, але й здібностей до іноземної мови, що підтверджує їх продуктивну взаємодію під час засвоєння іноземної мови. Після впровадження розвивальної програми ми спостерігаємо зміни у виборі прийомів запам'ятовування тексту на користь використання образних та емоційних прийомів.

Список використаних джерел

1. Артемов В. А. Психология обучения иностранным языкам: Учеб. пособие / В. А. Артемов. — М. : Просвещение, 1969. — 279 с.
2. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе / И. А. Зимняя. — М. : Просвещение, 1991.
3. Котышева А. В. Современные методы обучения английскому языку / А. В. Котышева. — 2е изд., стер. — Минск: ТетраСистемс, 2004. — 175 с.
4. Ляховицкий М. В. Методика преподавания иностранных языков / М. В. Ляховицкий. — М. : Высш. школа; 1981. — 159 с.

5. Перфилова Г. В. Профессиональная направленность овладения иностранным языком на практических занятиях / Г. В. Перфилова // Профессионально-методическая подготовка преподавателей иностранного языка — Вып. 277. — М.: Моск. гос. пед. ин-т им. М. Тореца, 1986. — С. 5—10.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — СПб.: Питер, 2001. — 450 с.
7. Шадриков В. Д. Деятельность и способности / В. Д. Шадриков. — М.: Логос, 1994. — 340 с.

СТУЛИКА Е. Б.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МНЕМИЧЕСКИХ И ЯЗЫКОВЫХ СПОСОБНОСТЕЙ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА ДОШКОЛЬНОГО ЗВЕНА ОБРАЗОВАНИЯ СПОСОБАМИ РАЗВИВАЮЩЕЙ ПРОГРАММЫ

В статье рассматриваются особенности развития мнемических способностей студентов-будущих учителей английского языка дошкольной отрасли образования в условиях внедрения развивающей программы.

Ключевые слова: мнемические способности, иноязычные способности, развивающая программа, дошкольная отрасль образования

STULIKOV E. B.

IMPROVEMENTS MNEMONIC AND LINGUISTIC ABILITIES OF FUTURE LANGUAGE TEACHERS PRESCHOOL LEVEL EDUCATION IS CAPABLE OF DEVELOPING PROGRAMS

The article deals with the problem of peculiarities of development of mnemonic abilities of students – future teachers of English of preschoolers under the conditions of experimental program.

Keywords: mnemonic abilities, foreign language abilities, developing program, pre-school branch of education

Стаття надійшла до редколегії 20. 09. 2013 року.

УДК 159.9

ТЕГЛІВЕЦЬ Л. В.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ДІЛОВІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ У СТРУКТУРІ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті представлено модель ділових взаємовідносин у структурі ділової комунікації. Описано принципи ефективної ділової комунікації і взаємодії, вказані чинники впливу ефективних ділових взаємовідносин на професійну успішність.

Ключові слова: професійна успішність, комунікація, ділові взаємовідносини, спілкування, взаємодія.

Проблема підготовки успішного спеціаліста, фахівця сьогодні виступає стратегічною задачею вищої освіти. Її теоретична психолого-педагогічна база закладена великою низкою наукових робіт. А. К. Маркова розглянула теоретичні і практичні аспекти психології формування професійної майстерності [5]. А. О. Деркач у рамках акмеологічного підходу приділив увагу розробці шляхів досягнення вершин професіоналізму [2]. Питання про побудову нової моделі спеціаліста та інноваційної підготовки поставив В. Д. Шадриков [11]. В роботі О. Е. Смирнової побудова і аналіз моделі фахівця розглядається як засіб удосконалення професійної підготовки у вищій школі [8]. Пріоритетам професійної підготовки та проблемам формування психологічних характеристик успішності в умовах вищої школи при-

свячені роботи В. А. Семиченко [7]. Є. О. Клімов звернув увагу на елементи психологічного впливу на процеси професійного становлення і розвитку професіонала [3]. Врахування індивідуальних і типологічних особливостей в розкритті професійних можливостей суб'єкта і його ефективності показано в працях О. М. Борисової [1]. Роботи американських дослідників С. Сішора, П. Тигера і Б. Беррон-Тигер пов'язані з виявленням і формуванням комплексу професійної компетентності, який виступає провідним чинником професійної успішності [12], [4]. Нова парадигма освіти, яка спрямована на підготовку сучасного фахівця розкрита в роботах О. М. Новікова [6].

Ділова комунікація, як невід'ємна складова професійної діяльності сучасного фахівця, особ-